

Η ιστορία ενός αγοριού στο Ρέθυμνο, που μεγάλωσε στην οικογένεια ενός πρόσφυγα της Μικρασιατικής Καταστροφής

Μιχάλης Τζεκάκης

Abstract_ Michalis Tzekakis | Growing up in Rethymnon of Crete, in the family of a refugee of the Asia Minor disaster

The following is the true story of a small child who was born to Cretan parents in Rethymnon, Crete on October 28, 1939. Immediately upon the declaration of the Italian-Greek war on October 28, 1941 his father enlisted and left for the war front. Three months later, on February 14, he was killed in the mountains of southern Albania. His corpse remained forever in the mountain range of Trebesina.

In 1944, the boy's mother married an Asia Minor refugee who had come to Rethymnon as a little boy, without parents, only with his slightly older sister, after the Asia Minor disaster and the exchange of populations between Greece and Turkey. He was placed in the Orphanage of Rethymnon while his sister joined a Rethymnon family as a house servant. So the boy of our story found himself growing up with an Asia Minor refugee as his normal father. Living and growing up in a refugee's family, the boy experienced closely and at first-hand the poverty of real life. The poverty, the misery, the economic impasses, the social and political difficulties of the crucial for the integration of the refugees period of post war, 1945-1960.

ΠΡΙΝ ΚΑΠΟΙΟΥΣ μήνες η φίλη από τα ηρωικά εκείνα χρόνια του Πανεπιστημίου Κρήτης και κοσμήτωρ τότε της Φιλοσοφικής Σχολής κ. Αγγέλα Καστρινάκη θυμήθηκε μια παλιότερη αναφορά του γράφοντος στην ιστορία ενός αγοριού, το οποίο, παρά το γεγονός ότι ο βιολογικός του πατέρας ήταν γέννημα και θρέμμα του Ρεθύμνου, τελικά τα πράγματα ήλθαν έτσι ώστε να μεγαλώσει και να ανατραφεί στο σπίτι ενός πρόσφυγα, που πεντάρφανο νήπιο ακόμα είχε ξεμπαρκάρει στην πόλη μας τα τραγικά χρόνια της Μικρασιατικής Τραγωδίας. Πρότεινε λοιπόν η κ. Καστρινάκη στον υπογράφοντα να εντάξει την ιστορία εκείνου του αγοριού στην ημερίδα της Φιλοσοφικής Σχολής για τη Μικρασιατική Καταστροφή. Ανταποκρινόμενος στην πρόσκληση, ο γράφων τολμά να αναφερθεί στην ιστορία εκείνου του αγοριού που έτυχε να γνωρίσει από πολύ κοντά. Αφήνεται στην κρίση σας για το αν δικαιώνεται η ένταξη αυτής της αφήγησης στη θεματολογία της ημερίδας.

Η ιστορία ενός αγοριού που μεγάλωσε στο Ρέθυμνο

Α'. Ο βιολογικός του πατέρας

Ο βιολογικός πατέρας του αγοριού ονομαζόταν Νίκος και είχε γεννηθεί στο Ρέθυμνο γύρω στο 1911. Είχε χάσει πολύ νωρίς τον πατέρα του, μένοντας με τον επίσης μικρό αδελφό του Αντώνη και τη μητέρα του Ειρήνη που είχε αχρηστεμένο το ένα της χέρι. Γνώρισαν σκληρή φτώχεια. Ο Νίκος, παιδί ακόμη, έπιασε δουλειά στο τυπογραφείο της εφημερίδας «Κρητική Επιθεώρησης» των Αδελφών Καλαϊτζάκη και έμαθε τυπογράφος. Πήγε στο στρατό και επιστρέφοντας, γύρω στο 1934, άνοιξε ένα βιβλιοπωλείο-χαρτοπωλείο-βιβλιοδετείο σ' ένα μαγαζί που ανήκε στη μητέρα του Ειρήνη, στην οδό Εθνικής Αντιστάσεως, τη λεγόμενη Μικρή Αγορά, απέναντι ακριβώς από την είσοδο του Αγίου Φραγκίσκου και του Τούρκικου Σχολείου. Γύρω στο 1938 η δουλειά είχε αρχίσει να στρώνει και ο Νίκος θέλησε να κάνει οικογένεια. Του προξένησαν μια κοπέλια που είχε γεννηθεί στην Καρέ και ζούσε εκεί ως τα 18 της. Τα αδέρφια της είχαν εγκατασταθεί στο Ρέθυμνο κάμποσα χρόνια πριν και έγιναν από τους πρώτους ταξιτζήδες της πόλης. Στα μέσα της δεκαετίας του '20, όταν οι δουλειές τους άρχισαν να στρώνουν, κάλεσαν από το χωριό τη μικρότερη αδελφή τους για να τους φροντίζει. Η περιουσία της οικογένειας στο χωριό δεν ήταν μεγάλη κι έτσι και οι τρεις αδελφοί συνέβαλαν στην αγορά ενός σπιτιού στην καρδιά της παλιάς πόλης, στο πλατεάκι της οδού Βικεντίου Κορνάρου για τη νέα οικογένεια που ξεκινούσε η αδελφή τους με τον προαναφερθέντα Νίκο, έναντι του τμήματος της περιουσίας που edικαιούτο η αδελφή τους στο χωριό. Ο γάμος της κοπέλας με τον Νίκο έγινε το 1938 στη Μεγάλη Παναγία του Ρεθύμνου. Στις 28 Οκτωβρίου 1939 είδε το φως της μέρας το αγόρι της ιστορίας μας. Ακριβώς ένα χρόνο μετά, στις 28 Οκτωβρίου 1940 ξέσπασε ο πόλεμος με την Ιταλία. Ο Νίκος στρατεύτηκε για δεύτερη φορά με το 44ο Σύνταγμα που είχε έδρα το Ρέθυμνο, αφήνοντας πίσω τη γυναίκα του και το μωρό τους. Στις 17-11-1940 αναχώρησαν για τον Πειραιά μέσω Σούδας, από κει με το τρένο έφτασαν στο Αμύνταιο κι από κει, στις 2-1-1941, πέρασαν στο Ελβασάν της Αλβανίας. Στις 31-1-1941 βρισκόταν πια στα στενά της Κλεισούρας και την οροσειρά της Τρεμπεσίνας. Φθάνοντας εκεί, το Ρεθεμνιώτικο Σύνταγμα βρέθηκε απρόσμενα στην καρδιά του πολέμου. Οι Ιταλοί, μπροστά στο φάσμα ολοκληρωτικής ήττας, είχαν εξαπολύσει τις τελευταίες απεγνωσμένες τους επιθέσεις. Εκεί στο όρος Σεντέλι (Άγιος Ηλίας), στην κορυφή Πούντα Νορντ σε υψόμετρο 1647 μέτρων, σε συνθήκες πολικού ψύχους, το Ρεθεμνιώτικο Σύνταγμα από τις 4 έως και τις 18 Φεβρουαρίου έδωσε επικές μάχες και άφησε πίσω του εκατοντάδες νεκρούς. Η 14η Φεβρουαρίου 1941 στάθηκε μοιραία για τον Νίκο. Δέχτηκε στο στομάχι ένα θραύσμα οβίδας που του δημιούργησε ακατάσχετη αιμορραγία. Τα μέσα περίθαλψης σε τέτοιο ύψος και σε τέτοιες συνθήκες στάθηκαν ανήμπορα να τον σώσουν. Άφησε την

τελευταία του πνοή πάνω στα χιόνια. Τα οστά του Νίκου, όπως και πολλών άλλων Ρεθεμνιωτών εκείνου του πολέμου, έμειναν για πάντα στην κορυφή του Πούντα Νορντ: Θαμμένα; Κατασπαραγμένα από τα αγρίμια; Ποιος ξέρει; Το νέο φτάνει στο Ρέθυμνο. Θρήνος και οδυρμός στο σπίτι της Β. Κορνάρου. Το αγόρι φυσικά δεν καταλαβαίνει τίποτα.

Η χήρα γυναίκα, ακάτεχη από βιβλιοπωλείο και εμπόριο, ήταν προφανές ότι δεν μπορούσε να τα βγάλει πέρα. Οι άγριοι βομβαρδισμοί είχαν ισοπεδώσει το Ρέθυμνο. Τα αντίποινα των Γερμανών για τη σθεναρή αντίσταση των Κρητικών, οι εμφύλιες διαμάχες, η ανέχεια, η μαύρη αγορά συμπλήρωναν την καταστροφή, ενώ παράλληλα με το μαγαζί η χήρα μάνα είχε να φροντίσει και το δεκατεσσάρων μηνών μωρό της. Και σαν να μην έφταναν αυτά, μπουκαδόροισι εισβάλλουν μια νύχτα στο μαγαζί, αρπάζουν ό,τι τους ήταν χρήσιμο – βιβλία, φυσικά, δεν τους ενδιέφεραν. Άφησαν χαρτικά, μολύβια, στυλό, μελάνια και λοιπήπραμάτεια ποδοπατημένα. Τα αδέρφια της μάνας προβληματίζονται έντονα. Πώς είναι δυνατόν αυτή η γυναίκα να αντέξει και να τα βγάλει πέρα; Την ίδια απορία έχει ολόκληρη η μικρή τότε πόλη του Ρεθύμνου, που είχε συγκλονιστεί από την είδηση του θανάτου του Νίκου και από το γεγονός ότι είχε αφήσει πίσω του ένα μωρό παιδί.

Β'. Ο θετός πατέρας, 1914-1918: Αϊβαλί – Μυτιλήνη – Ρέθυμνο

Αφήνοντας προς ώρας τη χήρα του Νίκου και το μωρό της, πηγαίνομε στο Αϊβαλί, την αγαπημένη πατρίδα του Φώτη Κόντογλου, παραμονές της έκρηξης του Α' Παγκόσμιου Πολέμου. Εκεί ζούσε ένας Μικρασιάτης, ο Παναγιώτης Κουτσογιάννης, με τη γυναίκα του Ευθαλία και τα δυο τους παιδιά, τη Βασιλεία και το Δημήτρη (Μήτσο θα τον ονομάζουν αργότερα) σχεδόν νήπιο. Δεν είναι σίγουρο αν, όταν άρχισε ο μεγάλος διωγμός του 1914 στη Μικρά Ασία, είχε ήδη πεθάνει ο πατέρας, ο Παναγιώτης. Γεγονός είναι ότι η οικογένεια με ή χωρίς τον πατέρα βρέθηκε στη Μυτιλήνη όπου είχε στοιβαχτεί ένας τεράστιος αριθμός –ξεπερνούσε τις 9.000, λένε τα βιβλία– προσφύγων από τα μικρασιατικά παράλια. Δεν γνωρίζουμε αν η οικογένεια του Παναγιώτη Κουτσογιάννη έφτασε στη Μυτιλήνη στον πρώτο διωγμό του 1914 ή στον δεύτερο και τελειωτικό του 1922. Τα χρονολογικά δεδομένα οδηγούν στο συμπέρασμα ότι ο ερχομός του εκεί έγινε πριν από το 1922. Δεν γνωρίζουμε επίσης πόσον καιρό παρέμειναν στη Μυτιλήνη. Στα κατοπινά χρόνια ο Μήτσος κι η Βασιλεία μιλούσαν αόριστα πως κάποιοι συγγενείς τους είχαν μείνει μόνιμα εκεί.

Ερχόμενοι στο Ρέθυμνο, η χήρα μητέρα, η Ευθαλία, δεν άντεξε, ενώ δεν είναι απίθανο να μην είχε προλάβει καν να έλθει στην Κρήτη, γιατί ούτε ο Μήτσος, ούτε η Βασιλεία έκαναν λόγο για τάφο της στο Ρέθυμνο. Η μόνη ανάμνηση της Βασιλείας για τη μητέρα ήταν μια εικόνα που πήρε από το σπίτι την ημέρα της αναχώρησης από το Αϊβαλί. Η Βασιλεία την είχε φυλάξει στο εικονοστάσι του σπιτιού της στο Ρέθυμνο. Γεγονός είναι ότι τα δυο παιδιά, ερχόμενα στο Ρέθυμνο με ή χωρίς τη μάνα, βρέθηκαν ορφανά. Κυριολεκτι-

κά στους πέντε δρόμους. Κάποιοι καλοί άνθρωποι φρόντισαν και έβαλαν τον Μήτσο στο Ορφανοτροφείο του Ρεθύμνου, εκεί που τώρα λειτουργεί το Μουσικό Γυμνάσιο, ενώ τη Βασιλεία, που ήταν μεγαλύτερη, την έβαλαν υπηρέτρια στο σπίτι μιας από τις πιο σοβαρές οικογένειες του Ρεθύμνου.

Καθώς προχωρούσε ο καιρός, η Βασιλεία στο σπίτι της εν λόγω οικογένειας εξελισσόταν σε μια υπέροχη κοπέλα. Προθυμερή, καλοσυνάτη, καλότροπη, εργατική, νοικοκυρά, τίμια, υπάκουη, ακούραστη. Οι κύριοί της ήταν ενθουσιασμένοι μαζί της. Την αγάπησαν και την αγκάλιασαν με στοργή. Τόση ήταν η εκτίμησή τους γι' αυτό το κορίτσι, που το βοήθησαν να φτιάξει το δικό της σπίτι όταν αργότερα βρέθηκε ένας άνδρας, ο Ανδρέας, από το χωριό Κοζαρέ. Ήταν τσαγκάρης στο Ρέθυμνο και θέλησε να την παντρευτεί.

Ο Μήτσος, τώρα, αντίθετα με την αδελφή του, εξελισσόταν σ' ένα ζωηρό, γεμάτο δυναμισμό και ενέργεια αγόρι, που δυστροπούσε έντονα στη στρατιωτικού χαρακτήρα οργάνωση της ζωής του Ορφανοτροφείου. Δεν ήταν λίγες οι φορές που οι αντιδράσεις του Μήτσου προκαλούσαν την οργή του τότε διευθυντή. Κι αυτός, ανήμπορος να ελέγχει την οργή, τον ξυλοφόρτωνε δεόντως με τον χάρακα, κάνοντάς τον ακόμα πιο δύστροπο και πιο ατίθασο.

Στο νέο της σπίτι η Βασιλεία τα πήγαινε καλά με τον σύζυγό της τον Ανδρέα, παρά τη διαφορά της ηλικίας και τον αψύ του χαρακτήρα. Όμως το μυαλό της Βασιλείας ήταν στον Μήτσο, τον μικρό της αδελφό. Είχε νιώσει το πρόβλημα που είχε δημιουργηθεί ανάμεσα σ' αυτόν και τον διευθυντή και ανησυχούσε. Τελικά έπεισε τον Ανδρέα να τον πάρουν από το Ορφανοτροφείο. Έτσι ο Μήτσος μετακόμισε στο σπίτι του Ανδρέα και της Βασιλείας και συγχρόνως πήγαινε καθημερινά στο τσαγκαράδικο του Ανδρέα για να μάθει την τσαγκαρική. Η συνεργασία του Ανδρέα με τον Μήτσο ούτε απλή, ούτε εύκολη ήταν. Δεν ήταν εύκολος άνθρωπος ο Ανδρέας, ήταν αψίκορος και απότομος, όμως η υπομονή και η καλοσύνη της Βασιλείας ήταν αφοπλιστική και μέρωνε την οξυθυμία του. Στο βάθος ήταν καλός άνθρωπος. Όπως ένας μεγάλος αριθμός χωριανών του, είχε κι αυτός ενταχθεί στο ΚΚΕ. Η Βασιλεία πέρασε καλά μαζί του και δεν είχε κανένα πρόβλημα να προχωρήσει και στη δική της ένταξη στο κόμμα. Όμως οι σχέσεις του Ανδρέα με τον Μήτσο, παρά την άγρυπνη πυροσβεστική μεσολάβηση της Βασιλείας, δεν πήγαιναν καλά. Πολλές φορές τα καλαπόδια του πάγκου προσγειώνονταν ορμητικά πάνω στο κεφάλι του Μήτσου. Παρ' όλα αυτά ο τετραπέρατος Μήτσος έμαθε γρήγορα τη δουλειά. Η Βασιλεία, μέλος του ΚΚΕ πια, προσπάθησε να μυήσει και τον Μήτσο, μα αυτός, πάντα απείθαρχος, δεν συμπαθούσε ούτε τον Ανδρέα ούτε το κόμμα του. Ήταν πια στο κοινωνικό περιθώριο. Όμως, πανέξυπνος όπως ήταν, έγινε γρήγορα καλός τεχνίτης. Ακολούθως πήγε φαντάρος. Εκεί ο Μήτσος γνωρίστηκε με πολλούς Κρητικούς και έφτιαξε καλές φιλίες. Υπηρέτησε κι αυτός στο 44ο Ρεθεμνιώτικο Σύνταγμα και μ' αυτό συμμετείχε στον πόλεμο.

Ο Μήτσος δεν έκανε ποτέ νύξη στο αγόρι για τον Νίκο, παρ' όλο που πολέμησαν κι οι δυο τους στην Αλβανία. Ίσως για να μην ανοίξει πληγή στο αγόρι, αφού είχε πάρει τη θέση του Νίκου στην οικογένεια. Μετά την κατάρρευση

του Μετώπου γύρισε στο Ρέθυμνο και ρίχτηκε στη βιοπάλη. Φυσικά δεν θέλησε να συνεχίσει τη δουλειά του με τον Ανδρέα. Έκανε πολλές δουλειές σε δύσκολα χρόνια. Τσαγκάρης, εμπόριο με κάρβουνα και ασβέστη, βοηθός κτίστη, σουβατζής, πουργός, μερεμέτια, χαμάλης, ό,τι βρισκόταν μπροστά του. Μετά την είσοδο των Γερμανών στο Ρέθυμνο, τον Μάιο του 1941, έπιασε δουλειά ως βοηθός μάγειρα και σερβιτόρος στο εστιατόριο «Ποσειδώνιο» του Νίκου Δημητρακάκη, του γνωστού με το παρατσούκλι Ζαμπράκος. Ήταν το παλαιότερο και το καλύτερο του Ρεθύμνου. Είχε πρόσοψη και στην οδό Αρκαδίου και στην προκουμαία. Εκεί πήγαιναν οι αξιωματικοί του γερμανικού στρατού. Ο Μήτσος, ξύπνιος πάντα, δεν άργησε να μάθει τα γερμανικά και να συνεννοείται τέλεια μαζί τους. Είναι πολλές οι ιστορίες που διηγούνται αργότερα ο Μήτσος από τη θητεία του στου Ζαμπράκου και τις όχι λίγες εμπειρίες και περιπέτειες με τους Γερμαναράδες. Είχε να διηγηθεί πολλές ιστορίες με ένα σκληροτράχηλο Γερμανό, τον μουσάτο, που είχε γίνει τρόμος και φόβος για τους Ρεθεμνιώτες. Το αγόρι δεν χόρταινε να ακούει τις ιστορίες και τις περιπέτειες του Μήτσου στην Κατοχή.

Ήταν το 1944 λίγο πριν από την αποχώρηση των Γερμανών από το Ρέθυμνο στις 14 Οκτωβρίου του 1944, που ο Μήτσος γνώρισε και παντρεύτηκε τη μητέρα του αγοριού, το οποίο είχε πια γίνει πέντε χρονών και είχε πλήρη συνείδηση αυτών που συνέβαιναν γύρω του. Θυμάται το γάμο της μάνας του με τον Μήτσο, που έγινε στο σπίτι τους. Μια νέα εποχή ξεκινά για το αγόρι. Οι συγγενείς από τον πατέρα του σταμάτησαν να έρχονται στο σπίτι τους, μια που τη θέση του δικού τους, του Νίκου, την είχε πάρει ένας άλλος. Η μητέρα του όμως τον ετοιμάζε κάθε Κυριακή, τον καλόντυνε και τον έστελνε στη γιαγιά, την Ειρήνη, με το κουλό της χέρι. Έμενε στη Σοχώρα με τον άλλο της γιο, τον Αντώνη, που μετά το θάνατο του Νίκου είχε γίνει ο μοναδικός της προστάτης. Κάθε Κυριακή μετά την επίσκεψη στη γιαγιά Ειρήνη και τον θείο Αντώνη, το αγόρι γύριζε πίσω στο πλατεάκι της Κορνάρου το βραδάκι. Κι αυτό, ως το '51 που πουλήθηκε από το θείο Αντώνη το μαγαζί, οπότε διακόπηκε κάθε επικοινωνία του αγοριού με τους συγγενείς του βιολογικού του πατέρα... Αυτό βοήθησε πολύ στην ενσωμάτωση του αγοριού στη νέα οικογένεια. Ο Μήτσος και το αγόρι δεν τα πήγαιναν άσχημα. Του έφιαχνε παιχνίδια και έπαιζαν συχνά μαζί. Το όνομα μπαμπάς βγήκε απ' τα χείλη του φυσιολογικά και χωρίς καμιά προσπάθεια.

Φεύγοντας οι Γερμανοί, ο Μήτσος, άνθρωπος ξύπνιος και της πιάτσας, μάζεψε ένα ποδήλατο γερμανικό, μια κόντρα, όπως λέγαμε τότε. Κάθε Σάββατο απόγεμα έβαζε το αγόρι στη σκάρα και πήγαιναν οι δυο τους στα Μισίρια και τον Πλατανιά, που έμεναν Μικρασιάτες φίλοι και συγγενείς τους από το Αϊβαλί. Η θεία η Βασιλεία, ο Μήτσος, οι πρόσφυγες στα Μισίρια και τον Πλατανιά ήταν η πρώτη επαφή, η πρώτη οικείωση του αγοριού με την Προσφυγιά. Μια οικείωση στρωτή και ανέφελη. Το 1945 γράφτηκε στην πρώτη τάξη Δημοτικού στο «Τούρκικο». Ο Άγιος Φραγκίσκος, που είναι σήμερα το

Αρχαιολογικό Μουσείο, ήταν ο χώρος που δινόταν το συσσίτιο για τους μικρούς μαθητές. Η παλιά εκείνη Βασιλική και η αυλή του Τούρκικου έγιναν ο κόσμος του. Στο Τούρκικο τότε λειτουργούσαν δύο Δημοτικά με ξεχωριστές διευθύνσεις. Το Πρώτο και το Τέταρτο. Τις τάξεις του Πρώτου παρακολουθούσαν τα παιδιά που τα σπίτια τους ήταν στο κέντρο της παλιάς πόλης (σ' αυτό βρέθηκε και τ' αγόρι), στο Τέταρτο πήγαιναν τα παιδιά από τη συνοικία Κιουλούμπαση, την περιοχή γύρω από το Ξενοδοχείο Ιδαιόν. Τα περισσότερα από τα παιδιά του Τέταρτου προέρχονταν από προσφυγικές οικογένειες. Τα παιδιά και των δύο σχολείων συναυλιζόνταν στον περίβολο του Τούρκικου, τη σημερινή Πλατεία Μικρασιατών. Στη συντριπτική πλειοψηφία ήταν όλα παιδιά φτωχών οικογενειών. Το 1945, την ίδια χρονιά που γράφτηκε το αγόρι στο Δημοτικό, γεννήθηκε το νέο αδελφάκι, ο Παναγιώτης, Τάκη θα τον φωνάζουν όλοι. Δύστροπος κι αυτός σαν τον Μήτσο, μεγαλώνοντας άλλαξε το όνομά του σε Πάκο. Το αγόρι ήταν έξι χρόνια μεγαλύτερο και έθεσε τον Τάκη υπό την «υψηλή του προστασία». Τον έπαιρνε μαζί του στην Εκκλησία, ανεβαίναν στο καμπαναριό για να κτυπήσουν τις καμπάνες. Τον έμπασε στις δικές του παρέες. Από την πλευρά της οικογένειας και του αγοριού τα πράγματα πήγαιναν καλά. Υπήρχε μόνο ένα μικρό αγκάθι. Το επίθετο. Οι πελάτες του μαγαζιού που ήταν εξοικειωμένοι με την παρουσία του Νίκου στο μαγαζί απευθύνονταν στον Μήτσο με το επίθετο του πρώτου συζύγου της γυναίκας του, που ήταν το ίδιο με αυτό του αγοριού. Κάποιες φορές ο Μήτσος πειραζόταν που τον φώναζαν με το όνομα του βιολογικού πατέρα του αγοριού, κι αυτό δεν ευχαριστούσε το αγόρι. Ήταν όμως μια στιγμιαία αντίδραση χωρίς καμιά απολύτως συνέχεια.

Τα πράγματα όμως στο μαγαζί δεν εξελίσσονταν καλά. Γενικά η περίοδος 1940-1970 ήταν από τις πιο δύσκολες της ιστορίας του Ρεθύμνου. Η εμπορική κίνηση είχε πέσει τελείως. Τα μαγαζιά δεν κινούνταν. Τα πρωινά η παρουσία των χωρικών ζωντάνευε λίγο την κίνηση στην αγορά. Αλλά μετά τις 2:30 το μεσημέρι, που έφευγαν τα λεωφορεία, η κίνηση νεκρωνόταν εντελώς και οι καταστηματάρχες έβγαζαν τα τραπεζάκια στο πεζοδρόμιο για τάβλι και πρέφα. Οι μαθητές από τα χωριά που έρχονταν στο Γυμνάσιο Ρεθύμνου πρόσφεραν μια μικρή αλλά υπολογίσιμη ανάσα στο Ρέθυμνο. Η φτώχεια και ανέχεια ήταν γενική. Πολλά από τα παιδιά που πήγαιναν στο Σχολείο του αγοριού ήταν ξυπόλητα, ενώ τα ρούχα, γεμάτα μπαλώματα, λειτουργούσαν ως «πάρησημα» φτώχειας. Εκείνες τις δύσκολες μέρες τα σπίτια της παλιάς πόλης αποδείχτηκαν πολύτιμα για τους Ρεθεμνιώτες. Όλοι όσοι διέθεταν σπίτι νοίκιαζαν δωμάτια στους μαθητές που έρχονταν στο Ρέθυμνο για το Γυμνάσιο. Το σπίτι της Βασιλικής και του Μήτσου είχε υποστεί σοβαρές ζημιές από τους βομβαρδισμούς κατά τη Μάχη της Κρήτης. Από το '45 ως το '50 ο Μήτσος δούλευε ακατάπαυστα, όταν έκλεινε το μαγαζί, για να το φτιάξει. Το σπίτι του αγοριού νοίκιαζαν πάντα τέσσερις-πέντε μαθητές του Γυμνασίου. Κι αυτό συνέβαλε αρκετά στην επιβίωση της οικογένειας.

Όπως όλα τα μαγαζιά στην αγορά, το βιβλιοπωλείο-χαρτοπωλείο της Μικρής Αγοράς, απέναντι από το Τούρκικο, γνώρισε μεγάλη κρίση. Οι δουλειές είχαν πέσει κάθετα και το μαγαζί δεν έβγαζε καν τα έξοδά του. Ο «μάλα»... πολύτροπος και πολυμήχανος Μήτσος δεν το έβαλε κάτω. Εγκατέστησε τον πάγκο του τσαγκάρη που διατηρούσε στο σπίτι και έγινε όχι τσαγκάρης, λίγοι είχαν λεφτά για καινούρια παπούτσια κείνα τα χρόνια, αλλά σκιτζής. Και πάλι όμως τα πράγματα δεν πήγαιναν καλά. Τα γραμμάτια, η εφορία και οι δικηγόροι πίεζαν. Στα μέσα της δεκαετίας του '50 το χρέος είχε φτάσει στο μυθικό ποσό για τα τότε δεδομένα των 35.000 δραχμών. Ο Μήτσος πήγαινε να τρελαθεί. Όταν έβλεπε να κατεβαίνει από τη Μεγάλη Πόρτα ο δικηγόρος που διαχειριζόταν τα ληξιπρόθεσμα γραμμάτια ή ο Εφοριακός, άφηνε το αγόρι στο μαγαζί και εξαφανιζόταν. Ένα μεσημέρι, θυμάται το αγόρι, που κάθονταν όλοι στο τραπέζι, ο Μήτσος καθόταν σκεφτικός και αμίλητος. Ξαφνικά στήλωσε το βλέμμα του στο ταβάνι, χωρίς να βγάνει άχνα. Παρέμεινε άφωνος για κάμποση ώρα και ξαφνικά πήρε βαθιά αναπνοή, κτύπησε με τη γροθιά του το τραπέζι τινάζοντάς τα όλα στον αέρα και εξαφανίστηκε. Το αγόρι δεν θα το ξεχάσει ποτέ. Είχε νυχτώσει και δεν είχε γυρίσει ακόμα. Η Μάνα φοβήθηκε πως ο Μήτσος είχε βάλει κάτι κακό στο νου του. Στράφηκε στ' αγόρι και του 'κανε νόημα να βγει έξω και να τον ψάξει. Το αγόρι δε θα ξεχάσει ποτέ την αγωνία και το σκοτάδι εκείνης της νύχτας. Τελικά ο Μήτσος εμφανίστηκε τα μεσάνυχτα. Την άλλη μέρα το πρωί το αγόρι τον βρήκε έτοιμο να κοιτάξει ξανά στα μάτια τη ζωή τη δική του και της οικογένειάς του.

Ήταν τότε που ο Μήτσος πήρε την απόφαση. Διέλυσε το μαγαζί και το γύρισε σε καφενείο. Μαζί με τη γυναίκα του τη Βασιλική κουβαλούσαν τους καφέδες στα μαγαζιά της Μικρής Αγοράς. Επί πλέον, τα βράδια, θυμήθηκε την παλιά του δουλειά στου Ζαμπράκου κι έπιασε δουλειά σερβιτόρου στη μοναδική ταβέρνα του Παντελή Αναγνωστάκη στου Κιουλούμπαση, κοντά στο σημερινό ξενοδοχείο Ιδαίο.

Η περίοδος εκείνη ήταν από τις χειρότερες στη ζωή του αγοριού και του Μήτσου. Αυτό που έκανε τη διαφορά στον Μήτσο σε σχέση με τους άλλους πρόσφυγες ήταν το πικρό παράπονο πως, ενώ όλοι οι πρόσφυγες στο Ρέθυμνο είχαν λίγο-πολύ αποκατασταθεί, γι' αυτόν και την αδελφή του δεν βρέθηκε κανείς χριστιανός να τους προστατέψει, να μεσολαβήσει για να τους δοθεί ένα χωράφι, λίγες ελιές, μια παράγκα. Πολλές φορές το αγόρι έβλεπε τον Μήτσο με απορία να απομονώνεται και να γεμίζει γράφοντας κόλλες «διαγωνισμού», όπως τις λέγαμε τότε. Μια μέρα τις βρήκε σ' ένα ράφι του μαγαζιού το αγόρι και τις διάβασε κρυφά. Ήταν γράμματα που απευθύνονταν στον Βασιλιά τον Παύλο, τη βασίλισσα τη Φρειδερίκη, τον Κωνσταντίνο τον Καραμανλή. Ήταν κραυγή πόνου για την αδικία που έγινε σ' αυτόν και την αδελφή του. Έμοιαζαν να 'ναι μηνύματα SOS απελπισμένου ναυαγού βαλμένα σ' ένα μπουκάλι πεταμένο στο πέλαγος...

Στον ίδιο βαρύ ήχο ήταν και οι συμβουλές του Μήτσου προς το αγόρι:

«Κοίταξε, κακομοίρη μου, να τα βγάξεις πέρα μοναχός. Κανείς κερατάς δεν πρόκειται να σε βοηθήσει».

«Όποιος γάιδaros, κι εσύ σαμάρι, παιδί μου. Μην εμπιστεύεσαι κανένα τους». Έτσι έκανε πάντα στη ζωή του ο Μήτσος. Δεν το 'βαζε κάτω και δεν έμενε με δεμένα τα χέρια του. Τα μάτια του ανοιχτά, το μυαλό του αεικίνητο. Έτοιμο να αρπάξει την όποια δυνατότητα-ευκαιρία του έδινε η εκάστοτε συγκυρία. Είχε δυνατό το ένστικτο της επιβίωσης.

Η παρέα του καφενείου και ο «ευφραίνων καρδίαν ανθρώπου» οίνος

Την περίοδο του καφενείου (1958-1970) το αγόρι ανακάλυψε μια ακόμα πτυχή από τη ζωή του Μήτσου. Το βραδάκι καταστάλαζαν στο μαγαζί πολλοί άνθρωποι του μόχθου και της βιοπάλης. Μαζευόντουσαν γύρω από τον πάγκο –τεζιάκι το έλεγαν τότε στο Ρέθυμνο– κι έπιναν ούζο, τσικουδιά ή κρασί. «Ρέγουλα» την έλεγαν αυτή τη συνήθεια στο Ρέθυμνο. Ήταν η τελευταία εξωσπιτική δραστηριότητα των νοικοκυραίων πριν επιστρέψουν στα σπίτια τους. Δεν ήταν όμως λίγες οι φορές που η συνάντηση μάκραινε πολύ και κατέληγαν σπίτι τους νυχτωμένοι και... πιωμένοι. Ήταν επαγγελματικό καθήκον του Μήτσου να στέκεται όρθιος πίσω από το τεζιάκι, να κερνά τα ποτήρια και να φτιάχνει την απαραίτητη συνοδεία. Το αγόρι ένιωθε ότι ο Μήτσος επιστρέφοντας σπίτι μετά το κλείσιμο του μαγαζιού ήταν αλλιώςικός. Το κούτελό του γυάλιζε παράξενα. Τα λόγια κάπως σερόντανε και δεν έβγαζαν νόημα. Δεν του άρεσε του αγοριού ο Μήτσος τότε. Τον στενοχωρούσε να τον βλέπει και να τον ακούει. Το επόμενο όμως πρωινό ξαναγινόταν ο κανονικός Μήτσος που γνώριζε.

Ο κήπος του σπιτιού

Το σπίτι της οδού Β. Κορνάρου ήταν ένα από τα παλιά αρχοντικά. Ανήκε πριν στην οικογένεια Ανδρέα Γαβαλά που διατηρούσε μεγάλο κατάστημα στην οδό Αρκαδίου. Ο Ανδρέας Γαβαλάς ήταν αδελφός της γιαγιάς του αγοριού και είχε γεννηθεί στην Καρέ. Ήταν τεράστιο με βενετσιάνικα θόλα, αποθήκες, πηγάδι, πατητήρι, σταύλο και ένα μεγάλο περβόλι. Η είσοδος του ήταν από την αρχή της Κορνάρου και έφτανε ως το πλατεάκι. Η οικογένεια Γαβαλά είχε μετακομίσει στην Αθήνα πριν τον πόλεμο. Οι θείοι του αγοριού αγόρασαν το μισό τμήμα εκείνου του τεράστιου σπιτιού, αυτό που έβγαине στο Πλατεάκι. Έστω και μοιρασμένο, το κομμάτι που έμεινε ήταν τεράστιο. Το πρώτο μισό τμήμα το είχε αγοράσει ο δικηγόρος Γ. Γιακουμογιαννάκης. Το αγόρι γνώρισε μόνο τη γυναίκα του και την κόρη του Μαίρη. Το 1943 τον συνέλαβαν οι Γερμανοί μαζί με άλλους πατριώτες και τους έστειλαν εξορία στο Νταχάου. Οι άλλοι γύρισαν, ο Γιακουμογιαννάκης πέθανε στο Νταχάου.

Ο Μήτσος και τα πουλιά

Αγαπούσε τα πουλιά ο Μήτσος, ένα μοναχικό πουλάκι ήταν κι αυτός. Το κατάλαβαν αυτό οι πιτσιρικάδες που έστεναν βεργιά στην περιοχή των Περβολίων. Έπιαναν πολλά πουλιά, του τα πήγαιναν οι πιτσιρικάδες κι αυτός τ' αγόραζε.

Ζιγαρδέλια, ατζάρατους, κοτσιφούς, σπίνους, κούκκους, καναρίνια. Είχε κάνει στο περβόλι του σπιτιού ένα τεράστιο κλουβί διαστάσεων 2,50 μ. μήκος επί 2,50 μ. πλάτος και ύψος 3 μ. κι εκεί εγκατάστησε μια ολόκληρη αποικία πουλιών. Στο μαγαζί μαστόρευε, έφτιαχνε μικρά κλουβιά που ήταν πραγματικά έργα τέχνης, με τρούλους, κόγχες, έβαζε σ' αυτά τρία με τέσσερα πουλιά από το σπίτι και τα πουλούσε πακέτο.

Στις μέρες που δεν λειτουργούσε το σχολείο ο Μήτσος δεν αργούσε. Έστηνε παγίδες στην τεράστια αυλή του Τούρκικου. Δεν περνούσε μέρα χωρίς να πιάσει 50-80 σπουργίτια. Βλέπεις, δεν μπορούσε να μείνει ούτε λεπτό άεργος ο Μήτσος, μονολογούσε το αγόρι.

Οι ομπρέλες

Το χειμώνα με τους δυνατούς αέρηδες ο Μήτσος έβλεπε να σπάζουν οι ομπρέλες των περαστικών και τους ανθρώπους να γίνονται σουρούδι. Το 'πιασε ο Μήτσος αμέσως, μετέτρεψε το μαγαζί σε ομπρελάδικο. Έφτιαξε μεταλλικούς συνδετήρες για να συνενώνει τις σπασμένες μπανέλες των ομπρελών. Σε λίγο το έμαθε όλο το Ρέθυμνο. Όταν έβρεχε το μαγαζί γέμιζε σπασμένες ομπρέλες κι ο Μήτσος δεν προλάβαινε να τις διορθώνει.

Ο φιλόκαλος Μήτσος και το περβόλι του

Το σπίτι τους στο πλατεάκι της Β. Κορνάρου είχε ένα περβόλι γύρω στα 60 τμ. με μια λεμονιά, δυο ροδακινίες και αρκετό χώρο για να φυτεύει ο Μήτσος κρομμύδια, ντομάτες, μαρούλια και πολλά πολλά λουλούδια. Είχε μανία ο Μήτσος με τα λουλούδια, τις ντάλιες, τους καντιφέδες, τους μενεξέδες, τα χρυσάνθεμα, τα γιασεμιά και προπάντων τα τριαντάφυλλα. Την άνοιξη το περβόλι μεταμορφωνόταν σ' ένα μικρό μυρωμένο παράδεισο. Ξυπνούσε αξιμέρωτα και αμέσως κατέβαινε στον κήπο. Πότιζε, σκάλιζε, ξεβοτάνιζε, κλάδευε ως έμπειρος κηπουρός. Το αγόρι απορούσε πού τα είχε μάθει όλα αυτά το φτωχό προσφυγόπουλο.

Η μετακόμιση στο νέο μαγαζί

Τελικά ο συγγενής του αγοριού που είχε αγοράσει το μαγαζί ειδοποίησε τον Μήτσο ότι έπρεπε να το αδειάσει. Όπως είπαμε, η αγοραπωλησία αυτή είχε γίνει η αιτία να διακοπεί εντελώς η σχέση του αγοριού με τους συγγενείς του βιολογικού του πατέρα. Ένωθε έτσι το αγόρι πιο κοντά του τον Μήτσο.

Έκλεισε λοιπόν το καφενείο, πούλησε τα τραπέζοκαθίσματα και το τεζιάκι κι ενοίκιασε ένα μικρό μαγαζάκι 2,50 επί 2,50 μ. στη συμβολή της Β. Κορνάρου με την οδό Σουλίου. Η οδός Σουλίου λεγόταν Μπιτζακτσίδικα... Ως γνωστόν, «μπιτσάκ» σημαίνει μαχαίρι, «μπιτσακτσής» σημαίνει μαχαιράς και «μπιτσακτσίδικα» λέγανε τα μαχαιράδικα, τα μαγαζιά δηλαδή που φτιάχνουν και πουλούν μαχαίρια. Στα χρόνια του αγοριού σ' αυτό το δρόμο, στην οδό Σουλίου, δεν είχε απομείνει κανένα μαχαιράδικο. Όλα τα μαγαζιά είχαν γίνει

τσαγκάρικα. Όταν στο σπίτι έμαθαν για το μαγαζί που νοίκιασε στην οδό Σουλίου ο νους όλων στην αρχή πήγε πως, μιας και η πρώτη δουλειά που έμαθε ο Μήτσος δίπλα στον Ανδρέα ήταν τσαγκάρης, κάτι τέτοιο θα είχε στο μυαλό του. Αυτός, όμως, ήταν αρκετά έξυπνος για να καταλάβει ότι η εποχή της τσαγκαρικής τέχνης στο Ρέθυμνο πλησίαζε προς το τέλος της – είχαν ήδη αρχίσει να εμφανίζονται στην οδό Αντιστάσεως και στην Αρκαδίου τα καταστήματα των έτοιμων υποδημάτων. Είχε έτοιμη μια μεγάλη έκπληξη.

Ήταν γύρω στο 1970 κι ο Μήτσος έχοντας «πάντ' ανοιχτά, πάντ' άγρυπνα τα μάτια της ψυχής του» κατάλαβε κάτι που πολύ λίγοι ή ίσως κανείς ως τότε στο Ρέθυμνο δεν είχε αντιληφθεί. Πήρε χαμπάρι δηλαδή πως οι ξένοι που δειλά δειλά άρχισαν να επισκέπτονται την πόλη ενδιαφέρονταν για πράγματα και είδη που έχουν σχέση με τον τόπο και τους ανθρώπους του. Το κατάλαβε από το ενδιαφέρον, την περιέργεια που έδειχναν οι ξένοι στα κλουβιά που έφτιαχνε και τα πουλιά που έβαζε μέσα. Σταματούσαν και τα περιεργάζονταν για αρκετή ώρα. Φυσικά, τα πουλιά δεν τους ήταν βολικό να τα πάρουν μαζί τους και απλώς τα κοιτούσαν. Του μπήκε όμως η ιδέα να ασχοληθεί με κάτι άλλο που οι ξένοι θα μπορούσαν εύκολα να πάρουν μαζί τους. Τα άγρια βότανα που άφθονα φύονταν στη γειτονική εξοχή της πόλης και τα κοντινά χωριά. Στην αρχή τα μάζευε ο ίδιος. Τα τεμάχιζε και τα συσκεύαζε σε μικρά νάιλον σακουλάκια. Παράγγειλε και του τύπωναν ειδικά ταμπελάκια με τις λαϊκές τους ονομασίες και το προϊόν ήταν έτοιμο προς διάθεση. Η ανταπόκριση των ξένων ήταν άμεση. Γίνονταν ανάρπαστα. Από τα χρόνια του πρώτου μαγαζιού ο Μήτσος είχε σχετιστεί και είχε αναπτύξει φιλικές σχέσεις και με πολλούς χωρικούς από τα χωριά γύρω από την πόλη. Ανέθεσε λοιπόν στους γνωστούς του να του κόβουν και να του φέρνουν από τα βότανα της περιοχής τους, με το αζημίωτο φυσικά. Κι αυτοί γνωρίζοντας τον Μήτσο και την τιμιότητά του ανταποκρίθηκαν άμεσα. Του έφερναν σακούλες ολόκληρες. Το μαγαζάκι βέβαια ήταν μικρό και δεν χωρούσε. Έτσι τις σακούλες τις έφερνε στο σπίτι κι εκεί γινόταν η επεξεργασία και η συσκευασία. Το βράδυ ως αργά, την ώρα που οι άλλοι χάζευαν στην τηλεόραση, αυτός δούλευε.

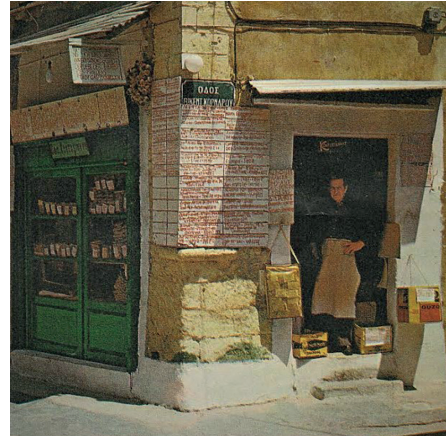
Αφού έφτιαξε το μικρό εργαστήρι του για τις συσκευασίες, ακούραστος και ακαταπόνητος ο Μήτσος άρχισε ασχολείται με την προώθηση και προβολή των προϊόντων της βιοτεχνίας του: (α) Πήρε ένα παλιό Γερμανο-Ελληνικό και Ελληνο-Γερμανικό λεξικό, (β) άρχισε ανασκαφές στη μνήμη του για να ανασύρει τα Γερμανικά που είχε μάθει στο εστιατόριο του Ζαμπράκου μιλώντας με τους Γερμανούς αξιωματικούς στα χρόνια της Κατοχής, (γ) προμηθεύτηκε το βιβλίο του «Λαυριώτου πάτερ-Γυμνασίου»: 369 *Συνταγές του Καλογέρου: Θεραπεία με βότανα* [1975] κι άρχισε σιγά-σιγά να το μεταφράζει με τον δικό του μοναδικό τρόπο στα Γερμανικά. Λέξη με λέξη, φράση-φράση, και μετά να ζωγραφίζει με τον δικό του γραφικό χαρακτήρα πάνω σ' ένα ξύλινο καδρόνι τη μεταφραστική του δημιουργία με μαρκαδόρο και με το χέρι υπομονετικά. Έφτιαξε ένα μεγάλο ξύλινο τελάρο 1,50 x 1,50 τμ. και κρέμα-

σε πάνω του την ταμπέλα κι όλο μαζί στην εξωτερική όψη της πέτρινης γωνιακής παραστάδας του μαγαζιού. Του πήρε αμέτρητες ώρες για να κάνει αυτή τη δουλειά, εντελώς μόνος του. Από την πρώτη μέρα οι ξένοι που περνούσαν σταματούσαν και τη διάβαζαν. Την ίδια χρονιά, 1975 περίπου, κυκλοφόρησε ένα τεύχος του ιδιαίτερα γνωστού στη διεθνή τουριστική αγορά περιοδικού MERIAN, που περιελάμβανε φωτογραφία του μαγαζιού του Μήτσου με τη φωτογραφία της ταμπέλας του φαρδιά-πλατιά. Αυτό ήταν. Ο Μήτσος, το μαγαζάκι και η ταμπέλα του έγιναν διεθνής attraction. Συχνά έβλεπες να περνούν ξένοι με το αφιέρωμα του MERIAN στο χέρι, ψάχνοντας να εντοπίσουν και να φωτογραφήσουν κι αυτοί με τη σειρά τους την ταμπέλα και τον δημιουργό της.

Το μαγαζάκι με τα βότανα στη Σουλίου ήταν η κορύφωση της προσπάθειάς εκείνου του μικρού αγοριού που ένα πρωινό είχε ξεμπαρκάρει από τα παράλια της Μικράς Ασίας και τη Μυτιλήνη με την αδελφούλα του στο λιμάνι του Ρεθύμνου. Για πρώτη φορά και για τελευταία, ο Μήτσος βρήκε την άνεση να βγάξει τα έξοδά του και να αφήνει κάτι στη μπάντα.

Ο Μήτσος, τα κόμματα, η πολιτική και οι πολιτικοί

Ο Μήτσος ήταν πάντα ολοκληρωτικά απορροφημένος στον αγώνα της καθημερινής του βιοπάλης, τα μερεμέτια του σπιτιού που ποτέ δεν έλειπαν (ο Μήτσος τα έκανε όλα μόνος του, ποτέ δεν έβαζε εργάτες) και τις αγάπες του: τον κήπο, το περβόλι, τα λουλούδια, τα πουλιά, τα κλουβιά του. Δεν είχε καιρό φυσικά να ασχοληθεί με τα κόμματα, την πολιτική ή τους πολιτικούς. Το αγόρι δεν τον θυμάται ποτέ να πηγαίνει σε προεκλογικές ή κομματικές συγκεντρώσεις, παρά τις συστάσεις και τις προτροπές του Ανδρέα και της Βασιλείας. Επίσης, δεν τον άκουσε ποτέ να κάνει πολιτικές συζητήσεις ή να εκφράζεται υπέρ ή κατά κάποιου κόμματος. Το αγόρι όμως ήταν σίγουρο ότι εξαιτίας της Βασιλείας και του Ανδρέα, που ήταν σημαδεμένοι κομμουνιστές, είχαν κάνει και σε κείνον φάκελο στην Ασφάλεια. Γνωστός μάλιστα είχε διηγηθεί στο αγόρι ότι την ημέρα που έφευγαν οι Γερμανοί, όλο το Ρέθυμνο κατέβηκε στη Λεωφόρο για να πανηγυρίσει. Ο Μήτσος φυσικά ήταν παρών και κει, φαίνεται, μέσα

στον ενθουσιασμό και την παραζάλη της απελευθέρωσης, κάποιος φίλος του πέρασε στο μπράτσο ένα περιβραχιόνιο του ΕΑΜ. Αν ήταν αληθινή εκείνη η ιστορία, θα αποτελούσε τη μοναδική του πολιτική πράξη, σκέφτηκε το αγόρι.

Στο διπλανό από το δικό τους σπίτι, έμενε μια οικογένεια. Η ηλικιωμένη χήρα μάνα και οι τρεις κόρες της. Κάποια στιγμή η μια απ' αυτές, η Δέσποινα, παντρεύτηκε έναν καλό άνθρωπο, τον κ. Βαγγέλη, οι άλλες δύο, η Ελένη και η Ερηνούλα, έμειναν απάντρευτες. Είχαν και δύο αδελφούς που δεν τους γνώρισε το αγόρι. Από μισόλογα της μητέρας έμαθε ότι ήταν αριστεροί, στην Κατοχή βγήκαν στο βουνό. Σκοτώθηκαν πριν φύγουν οι Γερμανοί. Διάβασε επίσης το αγόρι πως η Ελένη ήταν ενεργό μέλος του ΚΚΕ και είχε συμμετοχή στην Αντίσταση στο Ρέθυμνο. Η θεία Βασιλεία είχε αναπτύξει φιλικές σχέσεις μαζί τους και τους επισκεπτόταν. Ιδιαίτέρως βέβαια την ενδιέφεραν οι σχέσεις της με την Ελένη. Ο Μήτσος όμως και η μάνα του αγοριού δεν τα πήγαιναν καλά μαζί τους. Τα νερά από τα κεραμίδια τους έπεφταν στο σπίτι του Μήτσου. Ο Μήτσος τους παραπονιόταν αλλά αυτές δεν έκαναν τίποτα. Κάποια στιγμή ο Μήτσος πείσμων και τσιμέντωσε το σωλήνα αποχέτευσής τους. Με την πρώτη βροχή το σπίτι των γειτόνων τους πλημμύρισε νερά. Αγανακτισμένες η μάνα και οι τρεις της κόρες κατάγγειλαν τον Μήτσο στην Αστυνομία και του επέβαλαν προσωρινά μέτρα. Και ο Μήτσος και η μάνα του αγοριού κρατούσαν μούτρα στη θεία Βασιλεία για τις σχέσεις της με τις γειτόνισσες. Ο λόγος φυσικά δεν ήταν τα πολιτικά τους φρονήματα. Αυτά δεν ενδιέφεραν ούτε τον Μήτσο, ούτε τη γυναίκα του.

Ο Σηφάκης ο φίλος του Μήτσου

Ανάμεσα στους ανθρώπους που περνούσαν συχνά από το μαγαζί ήταν ένας που στο αγόρι έκανε ιδιαίτερη εντύπωση. Ο Σήφης ο οδοκαθαριστής. Όλο τον αποκαλούσαν με το χαϊδευτικό του όνομα. Ο Σηφάκης. Πολυαγάπητος σ' όλη την πόλη ο Σηφάκης. Κανείς δεν τον αποκαλούσε σκουπιδιάρη. Η εμφάνισή του, παρά τα φτωχικά ρούχα, η πηγαία ευγένειά του, οι τρόποι του, το χαμόγελο που δεν έφευγε ποτέ από το πρόσωπό του, πρόδιδαν αρχοντιά, ήθος. Τον αγαπούσε όλη η πόλη τον Σηφάκη και τον σεβόταν. Ποτέ δεν τολμούσε κανείς να τον προσβάλει ή να μιλήσει άσχημα. Υπήρχε μια βαθιά εκτίμηση κι αγάπη ανάμεσα στον Μήτσο και τον Σηφάκη. Ο Μήτσος είχε ιδιαίτερη αδυναμία στα παλιά πράγματα. Τα μάζευε και τα κρατούσε στο σπίτι. Το αγόρι θυμάται ακόμα τα λόγια του Μήτσου: «Όταν βρεις κάτι, κράτησέ το για σαράντα χρόνια κι αν δε σου έχει χρειαστεί ως τότε, πέταξέ το». Κάθε φορά, λοιπόν, που ο Σηφάκης έβρισκε στους κάδους κάποιο αντικείμενο που πίστευε πως ενδιέφερε το φίλο του τον Μήτσο, το κρατούσε και του το έφερνε. Κι ο Μήτσος τα φύλαγε στις ευρύχωρες θολωτές αποθήκες του σπιτιού. Μάζευε τα πάντα: σκεύη, εργαλεία, κιούπια, παλιά κέρματα, παλιά αντικείμενα. Εύρισκε πάντα τον τρόπο για να τα αξιοποιεί ο ίδιος ή για να εξυπηρετήσει κάποιον άλλο. Δίπλα στον Μήτσο το αγόρι μπόρεσε να γνωρίσει έναν ολόκληρο κόσμο ταπεινών, αφανών και τίμιων ανθρώπων, προσφύγων και ντόπιων, που

έκρυσαν μέσα τους εσωτερικό πλούτο, απίστευτη ενέργεια και σπάνια ανθρωπιά. Ήταν ένα σχολείο αυτός ο κόσμος για το αγόρι. Το χρωστούσε στον Μήτσο και τη θεία Βασιλεία.

Η Βασιλεία και ο Ανδρέας μετακομίζουν στην Αθήνα

Γύρω στο 1958 ο Ανδρέας με τη θεία Βασιλεία, μη μπορώντας ν' αντέξουν άλλο τη φτώχεια του Ρεθύμνου, αποφάσισαν να πάνε στην Αθήνα με τη φρούδα, ως αποδείχτηκε, προσδοκία ότι ο Ανδρέας θα κατάφερνε να δουλέψει ως τσαγκάρης. Δεν είχαν παιδιά κι αυτό διευκόλυνε το εγχείρημά τους. Κάποιος είχε ενημερώσει την Πρόνοια και τους ειδοποίησαν ότι θα μπορούσαν να φιλοξενηθούν προσωρινά στο πρώην Καπνεργοστάσιο στην Αθήνα μαζί με άλλους πρόσφυγες που αντιμετώπιζαν το ίδιο με κείνους πρόβλημα. Το αγόρι βρέθηκε κι αυτό στην Αθήνα, ως φοιτητής πια. Ο μεγάλος γιος του Νίκου Δημητρακάκη, του Ζαμπράκου, με το ιστορικό εστιατόριό τους στο Ρέθυμνο, είχε φροντίσει ώστε το αγόρι να βρει δουλειά στην Αθήνα και να μπορεί να σπουδάξει συγχρόνως, μιας και ο Μήτσος κι η Μάνα του δε μπορούσαν να του στέλνουν χρήματα. Ο Στρατής έγινε ο καλύτερος, ο αδελφικός φίλος του αγοριού. Αργότερα είναι ο ίδιος που θα ενδιαφερθεί να πιάσει δουλειά ο Τάκης στη ΔΕΗ του Ρεθύμνου. Ο Μήτσος και η Μάνα του αγοριού τον ευγνωμονούσαν.

Μια μέρα το αγόρι, φοιτητής πια στην Αθήνα, επισκέφθηκε τη θεία Βασιλεία και τον θείο Ανδρέα στο Καπνεργοστάσιο που βρισκόταν σε μια από τις πιο υποβαθμισμένες περιοχές της Αθήνας, τα Σεπόλια. Το κτήριο αυτό σώζεται ακέραιο και καλύπτει ένα τεράστιο οικοδομικό τετράγωνο 100 X 100 μ., στο ύψος της Λεωφόρου Λένορμαν 218. Είναι ένα εντυπωσιακό βιομηχανικό κτήριο του Μεσοπολέμου. Σήμερα είναι εγκατεστημένο εκεί ένα μεγάλο τμήμα της Βιβλιοθήκης της Βουλής. Αλλά τότε στις τεράστιες αίθουσες του ισόγειου είχαν στηθεί παραπήγματα για τους πρόσφυγες. Πήγε άλλες 2-3 φορές. Δεν θα ξεχάσει ποτέ το σοκ που έπαθε το αγόρι. Τα προσφυγικά παραπήγματα ήταν χώροι των 20-25 τμ. Το ύψος τους ήταν πάνω από 6,50 μέτρα. Τα χωρίσματα σταματούσαν στο ύψος των τριών περίπου μέτρων. Η μπόχα από τις τουαλέτες και τις κουζίνες κυκλοφορούσε ελεύθερα σε όλο το μήκος και το πλάτος του κτηρίου, φτιάχνοντας ένα ανυπόφορα αποπνικτικό κοκτέιλ δυσωδίας και αποφοράς.

Εκεί ήταν που το αγόρι θαύμασε τη νοικοκυροσύνη της θείας Βασιλείας. Μέσα σ' αυτή την ανθρώπινη κόλαση το διαμέρισμά της ήταν άψογο, καθαρό και τακτοποιημένο. Μόνο ένα πράγμα δεν μπόρεσε να πολεμήσει εκείνη η προκομμένη και άξια γυναίκα. Τη μπόχα που κυκλοφορούσε ελεύθερα σ' όλο το κτήριο... Τελικά αποδείχτηκε πως ήταν αδύνατο να παραμείνουν για πολύ εκεί. Μετακόμισαν στο Μοσχάτο, νοίκιασαν ένα ισόγειο χώρο. Εκεί έβαλε και τον πάγκο του ο Ανδρέας. Ούτε κι εδώ όμως μπόρεσε να τους συντηρήσει το τσαγκάρικο. Το έκλεισε. Τελικά κατάληξε στην έσχατη βιοποριστική λύση πολλών ανθρώπων, προσφύγων ντόπιων εκείνης της εποχής. Βρήκε ένα κομμάτι ξύλο γύρω στα δύο μέτρα κι έκανε τον λαχειοπώλη ανάμεσα στην Ομό-

νοια και την Πλατεία Κάνιγγος. Ο Ανδρέας δεν το έβαζε κάτω, η Βασιλεία πάντα δίπλα του.

Τελικά βρήκαν μια απρόσμενη λύση στο αδιέξοδό τους. Ένας χωριανός του Ανδρέα από την Κοξαρέ, σύντροφος κι αυτός του κόμματος, είχε ανοίξει μια επιχείρηση με τέντες. Τον έλεγαν Δουλγεράκη, και κείνη την εποχή είχε εκλεγεί δημοτικός σύμβουλος στο Δήμο της Αθήνας. Έβαλε μέσο λοιπόν ο Δουλγεράκης και διόρισαν τον Ανδρέα οδοκαθαριστή στο Δήμο της Αθήνας. Στην ιστοσελίδα www.tentes-elephas.gr, διαβάζουμε και θυμούμαστε: «Βρισκόμαστε στο χώρο της Τέντας από το 1955! Η πρώτη επιχείρηση τέντας στην Ελλάδα του αείμνηστου Π. Δουλγεράκη». Σκουπιδιάρηδες τους ονόμαζαν υποτιμητικά τότε και σήμερα τους οδοκαθαριστές οι βολεμένοι... Το αγόρι, όμως, ένιωθε και τότε και σήμερα απέραντο σεβασμό γι' αυτούς. Πώς να ξεχάσει το Σηφάκη, τον Ανδρέα, τη θεία Βασιλεία, τον Μήτσο! Ποτέ δεν θα μπορέσει να το κάνει αυτό το αγόρι. *«Ἐὰν ἐπιλάθωμαί σου, Ἱερουσαλήμ, ἐπιλησθείη ἡ δεξιὰ μου· κολληθείη ἡ γῶσσά μου τῷ λάρυγγί μου, ἐὰν μὴ σου μνησθῶ»...*

Ἦδη από το Ρέθυμνο ο Ανδρέας εκτιμούσε και εμπιστευόταν τη θεία Βασιλεία. Ὅπως εκεί, έτσι και στην Αθήνα, της έδινε και διαχειριζόταν τις γλίσυχρες εισπράξεις του. Κι εκείνη τα οικονομούσε όλα με τρόπο θαυμαστό. Το φαγητό στο σπίτι, τα χρειαζόμενα. Και το σπουδαιότερο: Ὅταν ένας φουκαριάρης κτυπούσε την πόρτα της ζητώντας βοήθεια, ποτέ δεν του την έκλεινε η Βασιλεία. Πάντα κάτι έμενε από τις ελάχιστες οικονομίες της και γι' αυτόν τον αναγκεμένο. Ακόμα κι αν δεν είχε λεφτά εκείνη την ώρα, του έδινε ένα πιάτο από το φαγητό της. Ἄλλο σχολείο εκείνο της θείας Βασιλείας για το αγόρι. Ποτέ δεν θα ξεχάσει την επίσκεψη που τους είχε κάνει μια πρωτοχρονιά στο Μοσχάτο για να της πει τα χρόνια πολλά και να την τιμήσει στη γιορτή της. Μετά το φαγητό, όταν πήγε να τους χαιρετήσει, του έβαλε στο χέρι κρυφά ένα πεντακοσάρικο... Ἐνιωθε ότι τον τσάκιζε, τον ισοπέδωνε εκείνη την ώρα η θεία η Βασιλεία, ένιωθε ασήμαντος ο ίδιος μπροστά στο μεγαλείο εκείνης της γυναίκας.

Τελικά τα κατάφερε η θεία Βασιλεία. Φασούλι το φασούλι έβαλε κάποιες οικονομίες στην άκρη και αγόρασαν με δόσεις ένα διαμέρισμα στου Γκούζη, δίπλα στον Άγιο Ελευθέριο. Ἦταν δύο δωματίων. Νοικοκυρεμένο με γούστο και πολλή αγάπη. Πεθαίνοντας, το έγραψαν στον Τάκη και σε μια ανιψιά του θείου Ανδρέα. Πέθανε πρώτα ο θείος Ανδρέας, μετά από αρκετά χρόνια και η θεία Βασιλεία. Ο Τάκης την κατέβασε στην Κρήτη και την έθαψε στην Κοξαρέ.

Γ'. Επίλογος

Εδώ τελειώνει η ιστορία του αγοριού. Σήμερα, εκτός από το αγόρι που παραμένει ακόμη εν ζωή, όλοι οι άλλοι ήρωες της ιστορίας είναι φευγάτοι: ο Μήτσος, η γυναίκα του και μητέρα του αγοριού Βασιλική, η θεία Βασιλεία, ο θείος ο Ανδρέας, ο Τάκης. Έχουν φύγει όλοι εδώ και χρόνια. Ο πρώιμος θάνατος του Τάκη, πλήγωσε ιδιαίτερα το αγόρι. Τον είχε αναλάβει, βλέπετε, υπό την προστασία του...

Να ειπωθεί ακόμα ότι θερμή παράκληση έκανε το αγόρι στον υπογράφο-
ντα να μεταγράψει την παραπάνω ιστορία και να την ανακοινώσει, για να
αλαφρώσει από ένα μεγάλος βάρος που το πλάκωνε. Να ξεπληρώσει δηλαδή
μια μεγάλη οφειλή προς τον Μήτσο, τη θεία Βασιλεία και την Προσφυγιά, που
με τη φτώχεια της και τα βάσανά της κόσμησε και πλούτισε την κοινωνία της
πόλης μας.

Μιχάλης Τζεκάκης
τ. Διευθυντής της Βιβλιοθήκης του Πανεπιστημίου Κρήτης
tzekakhs@gmail.com